

KRONIKI PSZCZYŃSKIE

Zeszyt III

Pszczyna 2019

Rafał Obetkon

Majątki szlachty pszczyńskiej w 1749 roku

według informacji zawartych na kartach mapy
Christiana Friedricha von Wrede

W zasobach Biblioteki Państwowej w Berlinie znajduje się precyzyjnie wykonana pod kierownictwem Christiana Friedricha von Wrede mapa Śląska. Pszczyńskie wolne państwo stanowe zostało przedstawione na 9 jej kartach: 31-35a, 38-40¹. Sporządzone na potrzeby wojskowe w 1749 roku dzieło kartograficzne charakteryzuje się niespotykaną dbałością o detale przedstawianych terenów. Na planszach oznaczono lasy, łąki, pola uprawne, rzeki i stawy. Wyrysowano szlaki komunikacyjne, mosty, przeprawy przez rzeki, brody. Na arkuszach zaznaczono również wszelkie zabudowania: zamki, pałace, kościoły, dwory, zabudowania miejskie i wiejskie, młyny, wiatraki, huty i inne. Mapy zostały wzbogacone o ujęte w tabelarycznej formie dane dotyczące właścicieli poszczególnych miast, wsi, przysiółków i folwarków oraz liczbę mieszczan i siodłaków, zagrodników i chałupników oraz koni w majątkach. O ile fragmenty mapy dotyczące historycznej ziemi pszczyńskiej doczekały się już częściowo opracowań kartograficznych i publikacji to nadal brakuje krytycznej analizy zawartych w tabelach danych². Niniejszy artykuł ma za zadanie wypełnienie tej luki.

Na wstępie warto podkreślić, że zakres i rodzaj zaprezentowanych danych statystycznych można uznać za niezwykle atrakcyjny z naukowego punktu widzenia. Należą one do nielicznych źródeł informacji obejmujących swym zasięgiem zarówno dobra pszczyńskiego dominium jak i wsi rycerskich w tym samym czasie. Łącznie spisem objęto 130 miast, wsi, przysiółków i folwarków. Należy wspomnieć, że o ile danych archiwalnych z I połowy XVIII wieku dotyczących mieszkańców wsi należących do pszczyńskich

¹ Staatsbibliothek zu Berlin Preussischer Kulturbesitz, Kartenabteilung, gr. 2° Kart. N 15060-2, Krieges Carte Eines Theil des Oppelschen und Ratiborschen Fürstenthums jenseits der Oder bis an die Pohlische Grentze und von der Stoberau bis and die Teschensche Grentze in 40 Sectiones getheilte / C. F. v. Wrede, 1749.

² Przykładowo: A. Złoty, Powiat pszczyński w dawnej kartografii, Pszczyzna 2006, s. 105-112; J. Szczepańczyk, P. Greiner, A. Konias, A. Złoty, Zaczarowany świat kartografii Część I Dynastia Plessensis, Pszczyzna 2002, s. 11.

panów zachowało się całkiem sporo w urbarzach i księgach roboczn to w przypadku osób zamieszkujących pozostałe miejscowości sytuacja jest odwrotna. Najobszerniejsze dane dotyczące mieszkańców pszczyńskiego wolnego państwa stanowego w I połowie XVIII wieku zawiera kataster karoliński z lat 1722-1727³.

Przed przystąpieniem do analizy stanu posiadania poszczególnych rodzin szlacheckich należy odpowiedzieć na pytanie na ile przedstawione w tabelach na mapie zapisy są kompleksowe, wiarygodne i odpowiadają rzeczywistości? W pierwszej kolejności wątpliwości budzi pominięcie przez autora danych dotyczących Kobióra, Śmiłowic i Zawadki pomimo, że na kartach mapy zaznaczono w nich zabudowania wiejskie. Pierwsze dwie miejscowości należały do dominium, a kolejna była wsią rycerską należącą do rodziny Wilamowskich⁴. Według informacji znajdujących się w katastrze karolińskim 14 IX 1726 roku w Kobiórze znajdowało się 46 gospodarstw, 8 V 1725 roku w Śmiłowicach wraz z Dzieńkowicami znajdowały się 22 gospodarstwa, a 12 VII 1725 roku w Zawadce było ich 14⁵. Z zapisów w księdze roboczn z 1749 roku sporządzonej dla klucza gospodarczego Siedlice wynika, że w czasie sporządzania mapy w Kobiórze było zobowiązanych do pracy wymienionych z imienia i nazwiska 49 zagrodników oraz chałupników⁶. W 1764 roku było w tej miejscowości 55 zagród⁷. W księdze roboczn dla klucza starokuźnieńskiego z 1749 roku odnotowano, że w Śmiłowicach było 16 zagrodników i chałupników zobowiązanych do świadczenia pracy na rzecz dworu, a w Dzieńkowicach 24⁸. Pominięcie w tabeli na mapie danych dotyczących Kobióra, Śmiłowic i Zawadki należy uznać zatem za błąd jej autora. W badanym opracowaniu pominięto również Dębinię i Rudawki. Z katastru karolińskiego wynika, że 18 I 1727 roku Rudołtowice liczyły 16 zagród rolniczych⁹. Według informacji von Wrede z 1749 roku było ich 24. Prawdopodobnie, że dane dotyczące Dębiny i Rudawek zostały podane łącznie z Rudołtowicami.

³ Archiwum Państwowe we Wrocławiu, kataster karoliński (dalej: APW, kk), sygn. 186-192.

⁴ Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Pszczynie, Archiwum Księżąt Pszczyńskich (dalej: APP, AKP), sygn. V 662, 66; Z. Orlik, Nasze strony. Szkice z dziejów Miedznej, Woli, Góry, Frydka, Gilowic, Grzawy. Bydgoszcz 1996, s. 98.

⁵ APW, kk, sygn. 186, 190.

⁶ APP, AKP, sygn. V 662.

⁷ L. Wiatrowski, Księgi roboczn chłopów z dóbr pszczyńskich z 1764 roku, Wrocław 1992, s. 48-50.

⁸ APP, AKP, sygn. V 66.

⁹ APW, kk, sygn. 190.

W tabelach zostały ponadto podane sprzeczne informacje w przypadku dwóch miejscowości. Wynika to z faktu, że dana wieś mogła znajdować się na kilku kartach mapy, na których w tabelach podano różne informacje statystyczne. W przypadku Pawłowic na karcie mapy o numerze 39 podano, że w miejscowości znajduje się 26 koni, a na jej planszach o numerach 34 i 38 zaznaczono, że było ich 40. Arkusz mapy o numerze 34 zawiera informacje o 54 siodłakach, 24 zagrodnikach i chałupnikach oraz 54 koniach w Studzionce, a plansza o numerze 39 o 59 bauerach, 19 zagrodnikach i chałupnikach oraz 56 koniach w tej miejscowości. Księga robocizn z 1749 roku sporządzona dla klucza Wiśła Mała wylicza w niej 53 bauerów i 24 chałupników¹⁰.

W Archiwum Państwowym w Katowicach Oddziale w Pszczyńcu zachowały się do naszych czasów księgi robocizn (*Dienst Buch*) z przedziału lat 1718-1848 dla następujących kluczy gospodarczych: Stara Kuźnia/Wyry, Łędziny, Góra, Siedlice, Wiśła Mała/Mizerów, Krzyżowice¹¹. Dokumentacja zawiera w zależności od roku za który je sporządzono różne dane. Poza imiennym spisem chłopów i informacją na temat liczby dni pańszczyzny do odpracowania w części ksiąg znajdują się zapisy o pełnionych funkcjach w społeczności, wysokości czynszu płaconego w zamian za pracę, przyczyn zwolnienia z pracy, miesięcznym zobowiązaniu podatkowym, dodatkowych dniach służby, liczby dni pracy sprzężajnej i pieszej. W przypadku jednej księgi, sporządzonej dla 1764 r., zawarte zostały dane dotyczące posiadanych przez chłopów dorosłych synów i parobków, małych synów, dorosłych córek i służących, małych córek oraz liczby znajdujących się w gospodarstwie koni, wołów i krów. Z uwagi na fakt, że imienny spis chłopów zobowiązanych do odpracowywania pańszczyzny był praktycznie co roku aktualizowany należy go uznać za bardziej wiarygodne źródło informacji dotyczących liczby siodłaków, zagrodników i chałupników w poszczególnych miejscowościach pszczyńskiego dominium niż zapisy kartografa. Porównanie danych pomiędzy księgami robocizn z 1749 roku, a tabelami na sporządzonej w 1749 roku mapie von Wrede dotyczących liczby gospodarstw wykazuje różnice¹². Z zestawionych w ten sposób informacji dla 55 wsi, aż w 44 występują rozbieżności. W większości przypadków niezgod-

¹⁰ APP, AKP, sygn. V 1056.

¹¹ APP, AKP, sygn. V 54-157, 268-378, 568-597, 647-759, 1045-1172, 1379-1382.

¹² APP, AKP, sygn. V 66, 281, 662, 1056.

ność dotyczy zaledwie 1 lub kilku mieszkańców, ale zdarzają się jednak miejscowości, w których jest ona znaczna np. w Czarkowie wynosi 12 osób, w Górkach 11, w Krasowach 17, w Mizerowie 18, w Smardzowicach 15, w Suszcu 31, a w Tychach 18. Powyższe nieścisłości sprawiają, że dane z mapy nie mogą stanowić samodzielnie wiarygodnego źródła informacji na temat liczby posiadaczy gospodarstw w analizowanym okresie. Za mankament w opracowaniu należy uznać również brak imion właścicieli poszczególnych majątków. Podanie samych nazwisk pozwala jedynie na stwierdzenie, które majątki należały do poszczególnych familii bez podziału na jej członków.

Z zapisów na kartach mapy możemy poznać 27 nazwisk szlachty, która posiadała w 1749 majątki na ziemi pszczyńskiej. Należały do niej rodziny: von Czibulka, von Dressler, von Frankhen, von Gruschwitz, von Gusnar, von Hof, von Januschowsky, von Kaminitz, von Kloch, von Kotulinsky, von Larisch, von Marklowsky, von Miroschowsky, von Nafe, von Oppersdorf, von Pelchrzim, von Piegłowsky, von Pinocy, von Promnitz, von Radonitz, von Skrbensky, von Tschammer, von Willamowsky, von Woiska, von Zawadzky, von Zborowsky, von Ziemietzky¹³. Właścicielami ziemi byli również pszczyńscy mieszczanie. Do Greupnera należała część Czarkowa, a do Wientzka Grzebłowiec.

Tabela 1.

Najwięksi właściciele majątków na ziemi pszczyńskiej w 1749 roku według informacji zawartych na kartach mapy Christiana Friedricha von Wrede.

Właściciel	Liczba majątków	Liczba mieszkańców ogółem	Liczba mieszczan i siodłaków
Graf von Promnitz	76	2387*	787*
von Miroschowsky	13	246	26
von Frankhen	8	188*	37*
von Zborowsky	7	185*	51*
von Nafe	4	51	-

¹³ Zachowano oryginalną pisownię nazwisk. W pracy Czesława Tadeusza Witowskiego Herbarz pszczyński. Księga ziemian, rycerzy, władcyków i panoszy Wolnego Pszczyńskiego Państwa Stanowego od XVI do XVIII wieku wydanej w Pszczynie w 1998 roku nie zostały ujęte wszystkie rodziny szlacheckie, które figurują na mapie von Wrede. Dotyczy to 11 familii: von Czibulka, von Dressler, von Kotulinsky, von Marklowsky, von Nafe, von Oppersdorf, von Piegłowsky, von Radonitz, von Skrbensky, von Tschammer, von Woiska.

*Na potrzeby tabeli przyjęto całą liczbę mieszkańców wsi, które posiadały po 2 właścicieli tj. Bojszowy, Czarków, Goczałkowice i Górki z uwagi na brak możliwości ustalenia ilu było poddanych konkretnemu właścicielowi.

Największymi majątkami dysponowali, jak wynika to z tabeli nr 1, Promnitzowie. Ich stan posiadania liczył 3 miasta i 73 wsie, przysiółki i folwarki. Druga w kolejności plasowała się familia von Miroschowsky do której należały Mysłowice wraz z 12 wsiami, przysiółkami i folwarkiem. Różnica w liczbie poddanych pomiędzy nimi a panami na Pszczyńce była prawie dziesięciokrotna. W dobrach rodziny von Frankhen zamieszkiwało 188 siodłaków, zagrodników i chałupników w 8 wsiach, u von Zborowsky 185 mieszkańców w 7 wsiach, a u właściciela Katowic von Nafe 51 chłopów w 4 osadach. Spis wszystkich majątków oraz ich właścicieli znajdujących się w tabelach na mapach Christiana Friedricha von Wrede przedstawia tabela nr 2.

Tabela 2.

Właściciele majątków na ziemi pszczyńskiej w 1749 roku według informacji zawartych na kartach mapy Christiana Friedricha von Wrede.

Lp.	Miejscowość	Właściciel	Ogółem mieszkańców	liczba mieszczan i siodłaków	Liczba zagrodników i chałupników	Liczba koni
1	Bieruń	Graf von Promnitz	88	34	54	29
2	Beksza	Graf von Oppersdorf	3	-	3	-
3	Bijasowice	Graf von Promnitz	24	-	24	12
4	Bogucice	von Miroschowsky	30	-	30	6
5	Bogucka kuźnia	von Miroschowsky	65	-	65	10
6	Bojszowy	von Pieglowsky, von Zborowsky	59	17	42	34
7	Borek	Graf von Promnitz	13	-	13	-
8	Borynia	von Kloch, von Ziemietzky, von Kotulinsky, von Pelchrzim	43	15	28	24
9	Boy	von Kaminitz	6	-	6	-
10	Branica	Graf von Promnitz	5	-	5	-
11	Brynów folwark	von Miroschowsky	5	-	5	-
12	Brzezinka	von Miroschowsky	20	-	20	4

13	Brzeźce	Graf von Promnitz	23	12	11	14
14	Brzęczkowice	von Mirschowsky	9	-	9	4
15	Bzie	von Skrbensky, von Januschowsky, von Hof, von Pelchrzim	67	18	49	36
16	Bukowina	von Woiska	6	-	6	-
17	Cielmice	Graf von Promnitz	39	14	25	16
18	Czarków	Graf von Promnitz, Greupner	36	5	31	6
19	Czarnuchowice	von Frankhen	13	5	8	10
20	Czołkowy folwark	Graf von Promnitz	-	-	-	-
21	Czułów	Graf von Promnitz	14	-	14	-
22	Ćwiklice	von Zborowsky	43	10	33	20
23	Ćwiklice Kempa	von Zborowsky	4	-	4	-
24	Dzieńkowice (Mikołów)	Graf von Promnitz	24	-	24	-
25	Dzieńkowice	von Pinocy	25	5	20	5
26	Frydek	Graf von Promnitz	17	1	16	2
27	Gardawice	von Zborowsky	26	11	15	14
28	Gilowice	Graf von Promnitz	15	-	15	-
29	Goczałkowice	Graf von Promnitz, von Kamnietz	41	18	23	28
30	Golasowice	von Marklowsky	26	9	17	14
31	Golluk	von Mirschowsky	1	-	1	-
32	Goławiec	von Gruschwitz	15	1	14	6
33	Gostyń	Graf von Promnitz	40	-	40	8
34	Góra	von Willamowsky	29	3	26	18
35	Górki	Graf von Promnitz, von Frankhen	27	-	27	4
36	Górny Młyn	von Mirschowsky	3	-	3	-
37	Grabówka	Graf von Promnitz	7	-	7	-
38	Grzawa	Graf von Promnitz	33	15	18	16
39	Grzeblowiec	Wientzek	5	-	5	-
40	Holda	von Nafe	8	-	8	-
41	Jajosty	Graf von Promnitz	9	-	9	-
42	Jankowice	Graf von Promnitz	34	14	20	14
43	Janów	von Mirschowsky	6	-	6	2
44	Jarosowice	Graf von Promnitz	23	-	23	-

45	Jaśkowice	von Woyska	15	2	13	2
46	Jarząbkowice	von Kloch	27	10	17	14
47	Jedlina	von Pieglowsky	18	-	18	-
48	Katowice	von Nafe	8	-	8	-
49	Kielpow folwark	Graf von Promnitz	1	-	1	-
50	Kokociniec	Graf von Promnitz	14	-	14	-
51	Kobielice	Graf von Promnitz	50	10	40	20
52	Kopań	Graf von Promnitz	16	-	16	-
53	Kopciowice	von Frankhen	29	-	29	-
54	Kostuchna	Graf von Promnitz	9	-	9	-
55	Krasowy	Graf von Promnitz	39	1	38	10
56	Królówka	von Frankhen	16	4	12	4
57	Kryry	Graf von Promnitz	57	23	34	26
58	Krzyżowice	Graf von Promnitz	41	26	15	30
59	Lędziny	Graf von Promnitz	76	14	62	24
60	Ligota	Graf von Promnitz	22	-	22	-
61	Ławki	Graf von Promnitz	10	-	10	-
62	Łaziska Dolne	Graf von Promnitz	12	4	8	8
63	Łaziska Górne	Graf von Promnitz	38	8	30	8
64	Łaziska Środkowe	von Zawadzky	21	1	20	4
65	Łąka	Graf von Promnitz	54	30	24	45
66	Miedzna	Graf von Promnitz	40	22	18	26
67	Międzyrzecze	Graf von Promnitz	27	12	15	14
68	Mikołów	Graf von Promnitz	119	26	93	26
69	Mizerów	Graf von Promnitz	28	8	20	12
70	Mokre	von Zawadzky	28	11	17	11
71	Monkołowice	Graf von Promnitz	8	-	8	-
72	Mościska	von Zborowsky	11	-	11	-
73	Mysłowice	von Miroschowsky	64	26	38	16
74	Nowa Wieś (Noviboor)	Graf von Promnitz	18	-	18	8
75	Oberoki folwark	von Nafe	3	-	3	-
76	Ochojec folwark	Graf von Promnitz	1	-	1	-
77	Omontowice	Graf von Oppersdorf, von Radonitz	63	20	43	24
78	Orzesze	von Woyska	17	4	13	4

79	Panewniki	Graf von Promnitz	12	-	12	2
80	Paprocany	Graf von Promnitz	24	6	18	10
81	Paprocany kuźnia	Graf von Promnitz	6	-	6	-
82	Pawłowice	von Gusnar, von Marklowsky	69	28	41	40*1
83	Piotrowice	Graf von Promnitz	32	11	21	14
84	Piasek	Graf von Promnitz	26	7	19	7
85	Pielgrzymowice	von Frankhen	58	20	38	30
86	Podlesie	Graf von Promnitz	26	8	18	10
87	Podlesie (Suszec)	Graf von Promnitz	10	-	10	6
88	Poreęba	Graf von Promnitz	22	15	7	16
89	Porembek	von Frankhen	9	2	7	4
90	Pszczyna	Graf von Promnitz	144	96	48	15
91	Radostowice	Graf von Promnitz	26	6	20	12
92	Roździeń (Rosinowitz)	von Miroschowsky	19	-	19	2
93	Rudołtowice	von Zborowsky	24	9	15	12
94	Rudziczka	von Tschammer	13	3	10	6
95	Siedlice	Graf von Promnitz	-	-	-	-
96	Słupna	von Miroschowsky	5	-	5	-
97	Smardzowice	Graf von Promnitz	36	18	18	4
98	Sośnia Góra	von Zawadzky	8	2	6	4
99	Sośnia Góra folwark	von Czibulka	-	-	-	-
100	Stara Kuźnia	Graf von Promnitz	29	-	29	4
101	Stara Wieś	Graf von Promnitz	46	25	21	29
102	Studzienice	Graf von Promnitz	31	13	18	14
103	Studzionka*2	Graf von Promnitz	78	54	24	54
104	Suszec	Graf von Promnitz	32	22	10	18
105	Suszec Stary	Graf von Promnitz	8	-	8	-
106	Szeroka	Graf von Promnitz	63	25	38	26
107	Szopienice	von Miroschowsky	15	-	15	4
108	Ściernie	von Larisch	30	6	24	8
109	Świerklaniec	Graf von Promnitz	33	-	33	-
110	Toboła	von Miroschowsky	4	-	4	-
111	Tychy	Graf von Promnitz	62	27	35	34
112	Urbanowice	Graf von Promnitz	47	11	36	18
113	Warszowice	Graf von Promnitz	63	38	25	40

114	Wartogłowiec	Graf von Promnitz	20	-	20	-
115	Wesoła	Graf von Promnitz	16	-	16	-
116	Wilkowyje	Graf von Promnitz	23	6	17	6
117	Wiśła Mała	Graf von Promnitz	44	27	17	34
118	Wiśła Wielka	Graf von Promnitz	56	29	27	32
119	Wola	Graf von Promnitz	36	15	21	20
120	Woszczyce	von Frankhen	23	2	21	4
121	Wygorzele	Graf von Promnitz	7	-	7	-
122	Wymystów	Graf von Promnitz	8	-	8	-
123	Wury	Graf von Promnitz	60	14	46	20
124	Zabrzeg	von Frankhen	13	4	9	10
125	Załęże	von Nafe	32	-	32	3
126	Zarzecze	Graf von Promnitz	16	4	12	8
127	Zawada	von Dressler	10	2	8	6
128	Zawiść	von Zborowsky	18	4	14	8
129	Zgoń	Graf von Promnitz	38	8	30	10
130	Żwaków	Graf von Promnitz	15	-	15	-
-	razem	-	3574	1036	2538	1296

*1 Na karcie mapy o nr 39 podano, że koni było 26. Liczbę 40 przyjęto ponieważ była dwukrotnie podana na kartach o nr 34 i 38.

*2 Plansza mapy o nr 39 zawiera informacje, że w Studzionce znajdowało się 59 gospodarstw siodłacyjnych, 19 zagrodniczych i chatupniczych oraz 56 koni. Dane w tabeli przyjęto na podstawie arkusza o nr 34 ponieważ dane tam zawarte dotyczące liczby siodłaków są takie same jak w katastrze karolińskim¹⁴.

¹⁴ APW, kk, sygn. 188.